

ANTROPOLOGIA - LÈXIC BÀSIC

ACCIÓ HUMANA: Els humans són els únics éssers que, per la seva capacitat adaptativa i per l'ús creatiu del llenguatge, no està determinat a ser o fer una cosa en concret, sinó que pot transformar el medi. L'acció humana és la forma a través de la qual els humans esdevenen allò que són. L'acció és una exigència humana essencial i per això sovint es diu que els humans no són sinó que es fan. La forma fonamental de l'acció humana és el treball.

ALIENACIÓ: Etimològicament "alienus" (mot llatí) vol dir el que no és propi, el que ha estat venut, o la persona que no es capté per si mateix. Sinònim de "cosificació". Situació dels humans que no se senten lliures (o realment no en són) i tan sols existeixen considerats com a "cosa" (com un objecte i no com un subjecte). El subjecte alienat no depèn d'ell mateix, sigui per raons psicològiques o per la seva situació subordinada en un treball no creador. Des de Marx, "alienació" és un mot que designa la subordinació dels humans als objectes, a la tècnica o a la religió. L'alienació produeix incapacitat de crear i misèria moral.

ALTERITAT: En antropologia filosòfica, el mot expressa que l'Altre (el no-jo) em defineix i em constitueix també en tant que "persona" [vegi's]. Donat que els humans són constitutivament socials en tota identitat —expressió del jo— hi ha necessàriament alteritat, petjades i ressons de coses i de idees apreses a partir de la relació amb altri. La negació de l'Altre deriva en racisme, xenofòbia, etc., mentre la submissió a l'altre produeix alienació [vegi's].

ANTROPOLOGIA: Etimològicament significa "ciència o tractat de l'home" i designa una part de la filosofia i de les ciències socials. El mot ja va ser usat per Aristòtil (s. IV a.C.). Es divideix en *ANTROPOLOGIA FILOSÒFICA* que estudia el lloc de l'home en el món, o el sentit últim de l'home en tant que creador de sentit, *ANTROPOLOGIA MATERIAL*, o *CULTURAL* que estudia l'home com a ésser que produeix "cultura", *ANTROPOLOGIA EVOLUTIVA*, que estudia el procés d'hominització, *ETNOGRAFIA* que estudia descriptivament un tipus particular de cultures (primitives, precapitalistes), *ETNOLOGIA*, que és un estudi comparatiu dels capteniments i costums de diversos pobles i societats buscant raons per a la diversitat humana. *PALEONTOLOGIA* que és una eina auxiliar de la prehistòria i estudia societats ja desaparegudes, *FOLKLORE* que estudia els costums rurals i les tradicions originades en qualsevol època, i *ANTROPOLOGIA URBANA* que aplica els mètodes de l'antropologia material i de l'etnologia a l'estudi de les petites comunitats urbanes. A finals del segle XX, l'àmbit propi de disciplines com l'antropologia cultural, l'etnologia, el folklore i l'antropologia urbana tendeix a agrupar-se sota l'etiqueta dels *ESTUDIS CULTURALS*.

ANTROPOMORFISME: Capacitat humana de projectar una semblança entre elements i processos de la vida exclusivament humans i fets o processos de la realitat física, material. (p.ex. representar la divinitat en forma humana). L'antropomorfisme té només un valor metafòric. Un tipus d'antropomorfisme és l'*ANIMISME* (creure que el món té alguna mena d'ànima interna que el mou, o que els fenòmens psicològics, biològics o físics estan regits per alguna mena d'esperit intern a ells mateixos).

BON SALVATGE: Mot que va usar el filòsof francès J.J. Rousseau per indicar que en l'origen dels temps els homes vivien suposadament lliures i feliços en la naturalesa, en una mena d'innocència originària i prèvia a cap valoració moral. Aquesta hipòtesi no és

acceptada avui per cap etnòleg cultural seriós i prové d'una mena de fascinació dels filòsofs per la naturalesa, considerada com un espai sense agressió.

CIUTADANIA: Condició de "ciudadà", és a dir, de subjecte de drets i deures. La ciutadania és un dret inherent a la "polis" [vegi's], expressa la "politeia" i està regulada per l'educació i la llei. La distinció entre "home" i "ciudadà" (concepte que inclou una gran varietat de matisos i que, de manera general, és més que un pacte econòmic) és un tema central dels Estudis Culturals.

CREENÇA: Tot el que s'accepta sense raonar. La creença és quelcom que l'home rep de l'ambient (família, societat...) i a partir del qual s'orienta en el món. La filosofia i la ciència són instruments d'anàlisi i de crítica de les creences. Un tipus especial de creences són les religioses, que "relliguen" l'home a l'absolut.

CULTE-CARGOO: Creença màgica que subsisteix en algunes religions d'Oceania segons la qual els déus vindran de lluny (per mar o per aire) per a fer-nos feliços i ens portaran regals. Es considera l'esquema religiós més primitiu –o primordial– que subsisteix encara avui. És l'origen possible de les religions de "dispensació" i de les diverses utopies. Alguns etnòlegs consideren romanalles d'aquesta mentalitat la creença en loteries, quínieles, etc.

CULTURA: Del llatí "cultura", que significa conreu de la terra. El mot deriva del llatí medieval. El mot pot tenir un significat valoratiu (cultura és "millor que" incultura o que barbàrie) o un valor descriptiu (i en aquest sentit es parla, per exemple, de la cultura dels ximpanzés) Actualment i molt en general significa "la manera de viure d'un poble, el llegat social que un individu rep del seu grup" (Kluckhohn). La cultura és sempre una "totalitat complexa" (Tylor), és a dir, un conjunt d'elements diversos, provinents també d'èpoques històriques diferents i de préstecs entre diversos àmbits geogràfics i simbòlics. Hom acostuma a distingir *CULTURA MATERIAL* (eines, estris, tècniques...) i *CULTURA ESPIRITUAL* (símbols, llenguatge, religió...). Alguns animals (ximpanzés, bonobos, etc.) poden fabricar eines –de manera que cal reconèixer-los un cert nivell de cultura material, però d'una manera estricta la cultura espiritual és estrictament humana en la mesura que és lingüística.

DARWINISME SOCIAL: Teoria segons la qual les societats humanes es regeixen també segons les lleis de Darwin (selecció natural i supervivència dels més forts), que es perpetuen en la cultura per mecanismes similars als que s'havien desenvolupat en la naturalesa. Així, en una versió simplificada i conservadora, els rics serien també els més intel·ligents o els més capaços. És una transposició del nivell biològic al nivell social i cultural. Hi ha també, però, un darwinisme social d'esquerres (bàsicament anarquista) que defensa la cooperació com a mecanisme regulador de l'evolució tant biològicament com cultural.

DETERMINISME: Hipòtesi segons la qual els humans no són lliures, sinó que estan determinats –ho sàpiguen o no– per circumstàncies com l'ambient, la genètica, l'economia, etc. El determinisme social pot tenir una derivació racista i el determinisme econòmic tendeix a reforçar el conformisme social.

DISPENSACIÓ: Pacte que un déu fa amb l'home, de manera que a canvi de la fe, el déu atorga (o "dispensa") determinats beneficis. És un element bàsic de la mentalitat màgica.

ESTRUCTURALISME: Teoria segons la qual la cultura humana és un conjunt d'estructures, elements lligats per un conjunt de regles en comú. L'estructura és un tot format per parts que s'interrelacionen mútuament. Les estructures tenen tres característiques: totalitat, transformació i autoregulació. [Veure "Funcionalisme"]

ÈTNIA: Grup humà que s'identifica a sí mateix com a un "nosaltres". Forma pròpia d'un grup que expressa valors culturals i manifesta una determinada actitud davant la vida. En un sentit més general ètnia s'ha identificat amb "raça", que és un terme més biològic, estrictament parlant.

ETNOCENTRISME: Creença segons la qual les concepcions culturals de la pròpia tradició cultural són les úniques moralment valuoses.

ETNOTIPUS: Personalitat-base, esquema primordial o model cultural d'una ètnia. De fet, els etnotipus són tòpics o idealitzacions preconcebudes: hi pot haver més semblança entre un individu concret de la cultura A i un altre de la cultura B que entre dos de la mateixa cultura A.

ETOLOGIA: Del grec "ethos": costum. Ciència fundada per Konrad Lorenz en la dècada de 1930 que observa i descriu el comportament dels animals en el seu propi ambient. Ha tingut una gran importància en l'evolució de la teoria psicològica en mostrar els fonaments preracionals i heretats d'una gran quantitat de reaccions humanes (agressivitat, socialització, emocions etc.). L'etologia s'ha interessat especialment pels sistemes de comunicació, per les emocions i per la manera com les expressem que considera tan producte de l'evolució com la forma de les mans o el color de la pell.

EVOLUCIÓ CULTURAL: L'evolució cultural és el procés de canvi que la humanitat presenta des que fa més de 200 mil anys va acabar l'evolució biològica. Mentre l'evolució biològica és lenta i a l'atzar, l'evolució cultural, més pràctica, és ràpida i dirigida, de manera que ha acabat estenenent-se arreu del planeta. Un exemple d'evolució cultural és l'ús de medicaments, o l'extensió de qualsevol tecnologia. Els aparells i estris dissenyats pels humans també evolucionen de forma adaptativa. Cal no confondre "evolució cultural" (que és un fet) amb "evolucionisme cultural", teoria segons la qual existirien una mena de lleis generals i universalment vàlides del canvi cultural. L'evolucionisme cultural va ser combatut per Franz Boas (1858-1942), defensor funcionalista del relativisme cultural.

FILOGÈNESI: En biologia, desenvolupament d'una espècie en el temps fins arribar a esdevenir d'una forma determinada. També les cultures són filogenètiques.

FUNCIONALISME: Teoria segons la qual una societat pot ser descrita com un organisme viu en què el correcte funcionament de cada una de les parts permet la supervivència de totes les altres. Cada context social és únic en la mesura que crea les seves pròpies estructures i funcions i, per tant, no te sentit comparar-lo amb cap altre. El funcionalisme obrí la porta al relativisme cultural.

HABITAT: Entorn físic o social en què es desenvolupa una espècie animal o una cultura i al qual cal adaptar-se per sobreviure. L'hàbitat pot ser modificat pels individus només dins uns certs límits, a risc de provocar una crisi ecològica.

HABITUS: Mot emprat pel sociòleg Pierre Bordieu que designa allò que un grup considera "normal", els costums a través dels quals els membres del grup s'identifiquen entre ells.

HOME: Paraula que prové del mot llatí "humus" (terra), tot i que estrictament seria molt millor traducció "humà" (en el sentit que engloba homes i dones) que "home" [que defineix un sexe i que en llatí no es designa com a "homo", sinó com a vir "vir" (humà de sexe masculí)].

Els humans són els "nascuts de la terra", per oposició als déus que són d'origen celestial. Els humans es defineixen com a animals racionals; un concepte que inseparablement té un referent biològic i un referent moral. Els humans com a éssers lingüístics han "dominat la terra", humanitzant-la. A diferència dels altres animals que s'han d'adaptar a la naturalesa, els humans ha aconseguit (mitjançant la cultura) que la naturalesa s'adapti a ells. La distinció conceptual entre "humans", "persona" i "ciudadà" ha estat objecte de debats prou complexos.

HOMO SAPIENS: Etimològicament "humà culte". És l'última etapa de l'evolució biològica. Es caracteritza per ser capaç de fabricar estris i atuellis i per un cert nivell de comprensió abstracta. Hi ha "sapiens" fòssils (Neandertal i Cro-Magnon) i no fòssils (nosaltres, "sapiens-sapiens").

HOMO SAPIENS-DEMENS: Concepte elaborat pel filòsof francès Edgard Morin per a mostrar que els humans no es mouen només per la raó i la lògica, sinó també per impulsos inconscients, desigs, etc, que de sovint la raó no pot controlar. Amb el concepte de "sapiens-demens" es vol recalcar també que les fronteres entre la normalitat i la patologia són extremadament febles en el cas dels humans.

IDEA: Etimològicament, en grec, la paraula significa "visió". La idea és la visió de les coses que posseeix la intel·ligència humana. En altres paraules: idea és el que els humans coneixen a través de la intel·ligència.

IMATGE: La representació d'una idea.

INTROSPECCIÓ: Mirada interior, anàlisi que els humans fan del seu propi interior. S'oposa generalment a EXTROSPECCIÓ, anàlisi de l'exterior, de la societat, la cultura i la conducta dels altres. Són les dues formes primàries del coneixement humà.

LLENGUATGE: Sistema de signes que un grup té en comú. Pot ser oral, escrit, gestual... El llenguatge és l'element que defineix més íntimament un grup, la seva experiència social, etc. Per exemple en català hom diu "peix" i en castellà es distingeix "pez" i "pescado". Cada llenguatge és una forma de categoritzar el món. (p. ex. una tribu primitiva pot no tenir la paraula que designa "avió") i de comprendre'l.

MÀGIA: Creença d'ordre religiós segons la qual un acte humà (una ofrena, un vot...) pot obligar la divinitat a actuar d'alguna manera a favor de qui fa o encomana una determinada acció. D'una manera més estricta la màgia és "interessada" (un humà "pacta" amb una divinitat), mentre la religió és desinteressada (un humà "es posa en mans" d'una divinitat).

MULTICULTURALISME: Situació que es produeix de fet quan diverses ètnies conviuen en un mateix territori (generalment una gran ciutat). Cal no confondre "multiculturalisme" amb "interculturalitat" que és el diàleg entre diverses cultures. Hom

podria viure en societats multiculturals que no fossin interculturals. [Veure "Relativisme cultural"]

NIHILISME: Del llatí "nihil": no-res. Afirmació habitual en antropologia filosòfica segons la qual les societats modernes es caracteritzen per la manca de valors o per "no creure en res". Més específicament és un sinònim usat en filosofia que radicalitza el concepte "anòmia" (manca de "nomos"/lleis) emprat en sociologia per descriure situacions de conflicte de normes i de dispersió de conductes.

PERSONA: En llatí "màscara tràgica". A diferència de mots com "home" o "humà" (mots de càrrega biològica), "persona" és un concepte cultural. Es neix home, però s'arriba a ser persona a mesura que hom coneix i domina els mecanismes socials. Així en el llenguatge quotidià es diu que un nen petit "s'apersona" quan creix. El concepte "persona" implica una certa transcendència respecte a l'home. Sovint s'utilitza també "persona" com a aspecte espiritual de l'home. La "persona" mostra etimològicament l'Alteritat [vegi's].

POLIS: En grec "ciutat". De fet en la cultura grega hi hagué models de "polis" molt diferents i fins i tot contradictoris (bàsicament els models de "polis" foren tres: *homèrica* –valors aristocràtics– *clàssica*, –emergència de la democràcia al segle Vè– i *hel·lenística* – naixement del cosmopolitisme). La "polis" no és només una concepció de l'espai físic, sinó especialment una especial comprensió de la ciutadania (politeia) que per als clàssics era la "psique" (ànima, esperit) de la ciutat. Com a tal, la polis ha estat un ideal de convivència cívica, de manera que per a Aristòtil, l'home és "zoon politikón" (animal que viu a la ciutat). La *cosmopolis*, (etimològicament: "ciutadania universal") fou la proposta de destrucció de l'autonomia de la ciutat que tot fet referència a valors universals impedia la decisió dels ciutadans sobre ells mateixos.

RAÇA: Subdivisió del concepte d'espècie. Població homogènia que repeteix hereditàriament determinades característiques físiques. Es tracta d'un concepte operatiu, no d'una concepció essencialista i resulta útil en la mesura que permet agrupar conjunts de trets hereditaris. Tots els humans pertanyen a la mateixa espècie (sapiens), però no a la mateixa raça. Estrictament la raça depèn de molt petites modificacions en les proteïnes en un gen. Les característiques a partir de les quals es classifiquen les races humanes són fonamentalment cinc:

- 1.- Forma del cabell, el seu color i quantitat.
- 2.- El color de la pell.
- 3.- Forma del cap, relació entre l'ample i el llarg.
- 4.- Característiques facials (nas, front, llavis, mandíbules, color forma dels ulls)
- 5.- Alçada mitjana dels individus.

Segons aquests caràcters es poden formar tres grans grups racials en l'espècie humana: *NEGROIDES* : cabell llanós, *MONGOLIDS*: cabell laci, rígid, negre, poc pèl a la cara, *CAUCÀSICS*: cabell llis o ondulat. Cadascun d'aquests grups té nombroses subdivisions. Raça no és mai sinònim de "poble". El terme raça és biològic/genètic. El poble, en canvi, depèn de l'àrea geogràfica, la cultura, el llenguatge...

RACISME: Tesi segons la qual les característiques racials d'un individu o d'un col·lectiu condicionen o determinen inevitablement la seva situació cultural i política –i d'una o altra manera els seus drets ciutadans. En una versió més tova s'anomena "supremacisme" la teoria racista segons les quals hi ha races més ben predisposades,

o genèticament predeterminades a exercir determinades tasques o a desenvolupar activitats específiques (córrer en el cas dels negroides, nedar en el dels caucàsics, etc.)

RELATIVISME CULTURAL: Teoria defensada per Franz Boas segons la qual tots els sistemes culturals són iguals o equivalents, en el sentit que tenen el mateix valor, totes les cultures són igualment completes i equilibrades i no poden ser valorades des de fora d'elles mateixes. Si una cultura fa una cosa és perquè la considera "bona" (adaptativa, valuosa, etc). El relativisme cultural fa impossible qualsevol judici valoratiu i, a l'extrem, faria impossible qualsevol teoria moral.

RELIGIÓ: Tipus específic de creença en un món transcendent. Etimològicament el mot, que prové del llatí, té un significat discutit: pot provenir de "re-ligare" (i així seria una forma de "relligació" o reunió d'una comunitat, o potser –amb més fonament filològic– prové de "re-legire" (posant l'accent en que les religions tenen textos sagrats que cal "rellegir" per tal d'orientar-se moralment en el món).

TRIBALISME: També anomenat "rousseauisme". Forma extrema del relativisme cultural, segons la qual tota cultura autòctona ("nadiua") és perfectament adaptada al medi, mai fa mai res erroni, i tots els desajustaments en les comunitats primitives provenen de l'agressió exterior. És l'expressió actual del mite del "bon salvatge" [vegi's].

XENOFÒBIA: Etimològicament, en grec, "xenos" significa "foraster" i "fòbia" vol dir "por". La por al foraster no es pot identificar sempre i necessàriament amb el racisme i és sovint un mecanisme de defensa emocional davant la multiculturalitat i la competència (econòmica, però també simbòlica) del foraster.

Text elaborat per Júlia TORRES CANELA i Ramon ALCOBERRO